

Małgorzata Bułkowska

*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut
Badawczy w Warszawie*

**WSPARCIE ŚRODKAMI PROW 2004-2006 I SPO „ROLNICTWO”
INWESTYCJI W GOSPODARSTWACH SPECJALIZUJĄCYCH SIĘ
W CHOWIE KRÓW MLECZNYCH**

*SUPPORT OF THE EU STRUCTURAL FUNDS TO FARMS SPECIALIZED
IN MILK PRODUCTION IN THE YEARS 2004-2006*

Słowa kluczowe: PROW, SPO-ROL, gospodarstwa mleczne, FADN, inwestycje

Key words: RDP, SOP-Agriculture, agricultural holdings, FADN, investment

Synopsis. Przedstawiono wpływ Programu PROW 2004-2006 i SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” na inwestycje w gospodarstwach rolnych specjalizujących się w chowie krów mlecznych w Polsce. Przeanalizowano 91 indywidualnych gospodarstw mlecznych, korzystających z dotacji do inwestycji ze środków publicznych i porównano je do wyników, jakie uzyskały gospodarstwa do nich podobne pod względem zasobów pracy, ziemi i kapitału, niekorzystające z dotacji. Przedstawione wyniki dotyczą gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną w latach 2004-2007 dla Polskiego FADN.

Cel i metoda badań

W opracowaniu celem było dokonanie oceny wsparcia inwestycji realizowanych w gospodarstwach rolnych z udziałem środków unijnych. Podstawą empiryczną badania były dane pochodzące z indywidualnych gospodarstw rolnych, prowadzących rachunkowość rolną na potrzeby Polskiego FADN (ang. *Farm Accountancy Data Network*). Okres objęty analizą to lata 2004-2007.

Przedmiotem analizy były gospodarstwa rolne, które skorzystały z dotacji ze środków publicznych o charakterze inwestycyjnym. Do działań wspierających inwestycje w gospodarstwach rolnych zaliczono: (1) „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” realizowane w ramach SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006”, a wcześniej w programie SAPARD, a także, choć w mniejszym stopniu „Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE” oraz „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych”, realizowane w ramach PROW 2004-2006.

W związku z tym, iż zdecydowana większość gospodarstw otrzymała tego rodzaju wsparcie w roku 2006, rok ten uznano za bazowy, służący wyborowi badanej grupy gospodarstw. W celu ujednoczenia próby, do dalszej analizy wzięto wyłącznie gospodarstwa istniejące w bazie FADN od roku 2004 oraz ograniczono się do jednego typu produkcyjnego FADN – „krowy mleczne”. W ten sposób wyłoniono grupę 122 gospodarstw mlecznych (tab. 1). Wyłonione gospodarstwa mleczne pogrupowano ze względu na wielkość ekonomiczną. Do dalszej analizy przyjęto trzy grupy o minimalnej liczebności 15 gospodarstw, tj. małe, średnio-małe oraz średnio-duże, łącznie 111 gospodarstw: 28 małych, 57 średnio-małych oraz 26 średnio-dużych.

Charakterystyka przeprowadzonych inwestycji

Wybrane gospodarstwa zrealizowały w 2006 roku łącznie 118 inwestycji z udziałem środków UE, co oznacza, że niektóre gospodarstwa zrealizowały więcej niż jedną inwestycję. W grupie gospodarstw średnio-małych i średnio-dużych dominowały inwestycje mające na celu budowę bądź remont budynków gospodarczych, przy czym największy udział tego rodzaju inwestycji posiadały gospodarstwa o największej sile ekonomicznej. Tak duże zainteresowanie rolników tego typu inwestycjami, a nie np. zakupem środków trwałych, które *de facto* są łatwiejszymi inwestycjami, może wynikać ze specyfiki gospodarstw. Są to bowiem gospodarstwa wyspecjalizowane w

Tabela 1. Gospodarstwa mleczarskie FADN według wielkości ekonomicznej

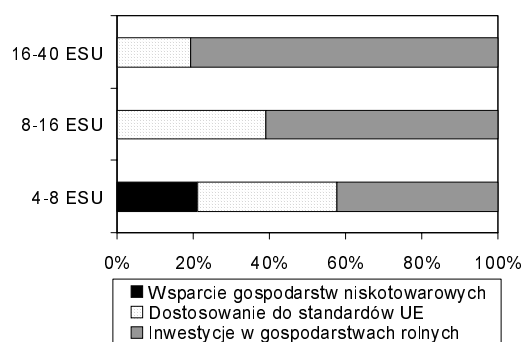
Wielkość ekonomiczna	Liczba gospodarstw			
	mleczarskich FADN w 2006 r.	korzystających z dotacji do inwestycji w 2006 r.	korzystających ze wsparcia prowadzących rachunkowość rolna w latach 2004-2007	wziętych do badania
Bardzo małe (<4 ESU)	51	15	9	-
Małe (4≤8 ESU)	202	36	28	23
Średnio-małe (8≤16 ESU)	404	67	57	45
Średnio-duże (16≤40 ESU)	208	29	26	23
Duże (40≤100 ESU)	11	4	2	-
Razem	876	151	122	91

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych FADN.

chowcie krów mlecznych, a tego typu produkcja wymaga nowoczesnych i zmechanizowanych obór. Tego typu inwestycje nie mają bezpośredniego wpływu na zwiększenie produkcji, niemniej jednak można oczekiwać, że rolnik, który buduje bądź modernizuje istniejące budynki gospodarstwa rolnego planuje zwiększyć skalę produkcji.

Wraz ze zmniejszaniem się siły ekonomicznej gospodarstw wzrastał udział inwestycji mających na celu dostosowanie gospodarstw do standardów UE. Działanie to było bardzo korzystne dla gospodarstw mlecznych, chcących dostosować się do standardów unijnych, gdyż rolnik przystępujący do tego działania bez udziału środków własnych, mógł nie tylko wyposażyć gospodarstwo rolne w płytę gnojową, w zbiornik na gnojówkę lub gnojowicę, ale także w dojarkę, schładzalnik do mleka o pojemności nie większej niż 800 litrów oraz ujęcie wody.

Wsparcie dla gospodarstw niskotowarowych zgodnie z kryteriami dostępu mogły otrzymać tylko te gospodarstwa, których siła ekonomiczna wynosi 2-4 ESU [Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006]. W badanej grupie 20% gospodarstw o najmniejszej sile ekonomicznej otrzymało wsparcie z tego tytułu (rys. 1). Stawka płatności jest niewielka, bo wynosi równowartość 1200 euro na gospodarstwo na rok. Niemniej jednak, dla małych gospodarstw nawet taka kwota może być znaczącą podporą budżetu domowego. Środki te wypłacane są przez 5 lat (chyba że gospodarstwo nie wywiąże się ze zobowiązań, to wtedy przez 3 lata), co daje łącznie 6 tys. euro, czyli ok. 24 tys. zł [Bułkowska 2007].

Rysunek 1. Liczba inwestycji realizowanych przez gospodarstwa mleczne z udziałem środków UE według rodzajów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych FADN.

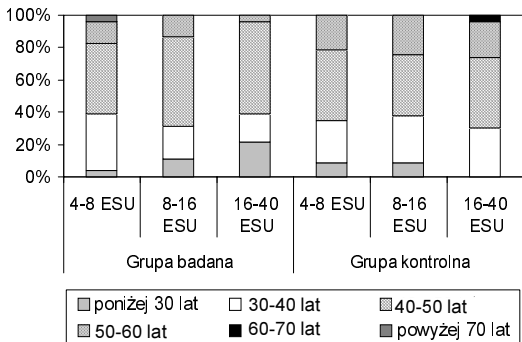
Wybór grupy kontrolnej

W kolejnym etapie wybrano grupę gospodarstw podobnych do wcześniej wyselekcjonowanych, spośród tych, które nie skorzystały ze wsparcia unijnego na cele inwestycyjne. Gospodarstwa te były podobne w 2004 roku pod względem trzech podstawowych czynników produkcji: powierzchni gospodarstwa, siły roboczej i kapitału oraz należały do tego samego typu produkcyjnego, klasy wielkości ekonomicznej i były położone w tym samym regionie FADN. Po odrzuceniu gospodarstw, dla których nie udało się dobrać gospodarstw podobnych, ostatecznie analizą objęto 91 gospodarstw (tab. 1). Analizę porównawczą dwóch grup gospodarstw: badanych i kontrolnych (podobnych, ale niekorzystających z dotacji do inwestycji) przeprowadzono w 4 kolejnych latach: 2004, 2005, 2006 oraz 2007, w podziale na trzy grupy wielkości ekonomicznej: małą, średnio-małą i średnio-dużą.

Charakterystyka użytkowników gospodarstw pod względem wykształcenia i wieku

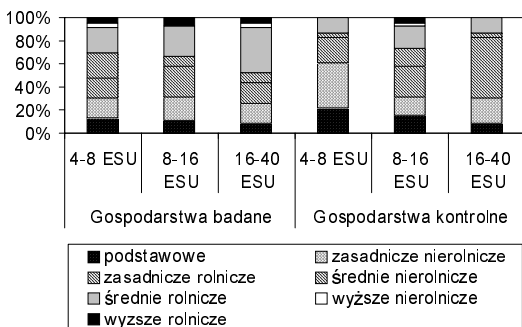
Najliczniejszą grupę beneficjentów wsparcia inwestycyjnego stanowili rolnicy mający 40-50 lat. Średnia wieku rolników w obu grupach była zbliżona i wynosiła 41 lat dla gospodarstw badanych i 42 lata dla gospodarstw kontrolnych. Największe różnice w strukturze wieku wystąpiły w grupie gospodarstw najsilniejszych ekonomicznie. Wśród gospodarstw badanych odsetek rolników mających powyżej 50 lat malał wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa i w grupie gospodarstw 16-40 ESU wynosił 4%. W grupie gospodarstw kontrolnych tendencja była odwrotna i wśród gospodarstw najsilniejszych ekonomicznie udział rolników mających więcej niż 50 lat wyniósł 26%.

Na uwagę zasługuje fakt, iż największym odsetkiem rolników, mających mniej niż 30 lat, prowadzących gospodarstwa korzystające z dotacji do inwestycji ze środków publicznych, charakteryzują się gospodarstwa największe, pod względem wielkości ekonomicznej. Może to świadczyć o tym, że młodzi ludzie widzą potencjał tychże gospodarstw i chcą inwestować w ich rozwój, tym samym wiążą z nim swoją przyszłość.

Rysunek 2. Struktura wieku gospodarstw badanych i kontrolnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych FADN.

Rysunek 3. Struktura wykształcenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych FADN.

W grupie gospodarstw badanych najliczniejszą grupę stanowili rolnicy z wykształceniem średnim rolniczym – 26%, a w grupie gospodarstw kontrolnych rolnicy z wykształceniem zawodowym rolniczym – 30%. W obu grupach odsetek rolników z wykształceniem podstawowym wynosił 13% i był ponad dwukrotnie wyższy od odsetka rolników z wykształceniem wyższym, który w obu grupach wynosił 5%.

W każdej z trzech badanych grup, właściciele gospodarstw badanych byli lepiej wykształceni, niż właściciele gospodarstw kontrolnych, o czym świadczy wyższy odsetek rolników z wykształceniem co najmniej średnim. Najlepszą strukturą wykształcenia charakteryzowały się gospodarstwa badane małe i średnio-duże, gdzie odsetek rolników z wykształceniem co najmniej średnim wynosił ponad 50%, w gospodarstwach do nich podobnych wskaźnik ten nie przekraczał 20% (rys. 3).

Z przeprowadzonej analizy struktury wieku i wykształcenia wynika, iż najbardziej skłonni do inwestycji są rolnicy, wyróżniający się wykształceniem średnim rolniczym, co szczególnie jest widoczne w gospodarstwach o większej sile ekonomicznej, mający 40-50 lat. Są to zatem osoby, które mają już pewne doświadczenie w rolnictwie, ale nie mają innych, lepszych perspektyw zarobkowania i są niejako zmuszeni utrzymywać się z rolnictwa do wieku emerytalnego.

Porównanie potencjału produkcyjnego gospodarstw badanych i kontrolnych

Wielkość obszarowa gospodarstw w analizowanym okresie zwiększyła się we wszystkich grupach gospodarstw, przede wszystkim w wyniku wzrostu powierzchni dodzierżawionych. Największy wzrost o 16% odnotowały gospodarstwa badane małe oraz średnio-małe o 11%. Pod względem obszaru gospodarstwa badane niewiele różniły się w 2007 r. od gospodarstw podobnych. Gospodarstwa badane małe miały średnio 15 ha, średnio-małe – 23 ha, a średnio-duże – 41 ha użytków rolnych, zaś gospodarstwa do nich podobne odpowiednio: 14, 21 oraz 36 ha.

Liczba osób pełnozatrudnionych wahała się od 1,7 osób w gospodarstwach badanych małych do 2,2 w średnio-dużych. Gospodarstwa małe i średnio-małe zarówno badane, jak i kontrolne praktycznie nie zatrudniały pracowników najemnych, a w gospodarstwach średnio-dużych najemna siła robocza stanowiła tylko nieznaczny odsetek. Poziom zaangażowania siły roboczej w analizowanych gospodarstwach praktycznie nie zmienił się w analizowanym okresie.

Wartość majątku ogółem (aktywów) w badanych latach wzrosła w każdej z badanych grup gospodarstw, od 16% w gospodarstwach kontrolnych małych do 40% w gospodarstwach badanych średnio-dużych i w 2007 r. wyniosła w gospodarstwach badanych małych 296,6 tys. zł (kontrolne 267,6 tys. zł), średnio małych 456,4 tys. zł (kontrolne 439,6 tys. zł) i w średnio-dużych 827,6 tys. zł (kontrolne 742,6 tys. zł). W każdej z badanych grup gospodarstw tempo wzrostu wartości aktywów w analizowanym okresie było szybsze niż w gospodarstwach kontrolnych, dzięki czemu w 2007 r. osiągnęły one wyższą wartość aktywów niż gospodarstwa podobne.

Skala wzrostu aktywów ogółem w analizowanych gospodarstwach w badanym okresie odpowiadała skali wzrostu aktywów trwałych, wśród których największą wartość mają budynki i budowle, a następnie maszyny i urządzenia. Wysoki poziom aktywów trwałych w aktywach ogółem związany jest z nastawieniem produkcyjnym gospodarstw.

Warto zaznaczyć, że w grupie gospodarstw średnio-dużych skala wzrostu aktywów trwałych w gospodarstwach badanych i kontrolnych była identyczna i wynosiła 37%. W gospodarstwach o mniejszej sile ekonomicznej różnice w wartości wskaźnika między gospodarstwami badanymi i kontrolnymi były większe i wynosiły 9 pp. w gospodarstwach średnio-małych i 11 pp. w gospodarstwach małych. Świadczy to o tym, że gospodarstwa o sile ekonomicznej powyżej 16 ESU w badanym okresie powiększyły wartość swego majątku bez pomocy środków publicznych w podobnym zakresie, co gospodarstwa do nich podobne. Gospodarstwa kontrolne o mniejszej sile ekonomicznej, również zwiększyły wartość swego majątku, jednak w mniejszej skali, niż gospodarstwa, które z takiej pomocy skorzystały.

Tabela 2. Porównanie potencjału produkcyjnego gospodarstw badanych i kontrolnych

Wyszczególnienie	Grupa gospodarstw	Małe		Średnio-małe		Średnio-duże	
		2007	2004 =100	2007	2004 =100	2007	2004 =100
Wielkość ekonomiczna	badane	7,89	123	11,99	103	25,34	111
	kontrolne	7,58	115	13,74	115	25,29	112
Powierzchnia użytków rolnych	badane	14,93	116	23,12	111	40,76	105
	kontrolne	13,73	107	21,03	104	35,74	107
– w tym powierzchnia gruntów dodzierżawionych	badane	5,09	139	7,95	143	16,69	102
	kontrolne	3,30	134	5,29	111	9,72	121
Liczba osób pełnozatrudnionych	badane	1,77	98	2,04	100	2,20	100
	kontrolne	1,89	103	1,87	102	2,19	100
– w tym praca własna	badane	1,71	96	2,01	103	2,05	100
	kontrolne	1,89	103	1,84	101	1,98	98
Liczba osób pełnozatrudnionych na 100 ha	badane	11,84	85	8,82	91	5,41	96
	kontrolne	13,76	96	8,89	98	6,14	94
Wartość aktywów ogółem	badane	296 606	127	456 414	134	827 594	140
	kontrolne	267 711	116	439 592	123	742 637	138
Wartość aktywów trwałych	badane	258 456	124	393 090	132	713 044	137
	kontrolne	228 392	113	348 129	114	640 651	137
Pogłowie zwierząt	badane	14,24	117	21,59	110	41,13	114
	kontrolne	13,24	117	22,80	111	39,77	111
Pogłowie krów	badane	10,83	119	15,99	116	28,89	112
	kontrolne	8,25	119	15,54	108	24,70	107
Wydajność mleczna krów	badane	4 348	109	4 987	109	5 503	112
	kontrolne	3 439	98	4 713	106	5 108	98

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych FADN.

W badanych gospodarstwach liczba sztuk przeliczeniowych zwierząt, w tym również krów mlecznych, w badanym okresie zwiększyła się we wszystkich gospodarstwach. Największy 19% wzrost przeliczeniowych sztuk krów mlecznych odnotowano w gospodarstwach badanych małych i kontrolnych. W gospodarstwach średnio-małych i średnio-dużych wyższy wzrost przeliczeniowych sztuk krów mlecznych uzyskały gospodarstwa badane.

Najniższą mlecznością krów wynoszącą 3439 kg charakteryzowały się w 2007 roku gospodarstwa małe kontrolne, a największą 5503 kg średnio-duże badane. Wydajność krów w gospodarstwach średnio-małych i średnio-dużych była wyższa niż średnio w kraju (4418 kg). We wszystkich analizowanych grupach gospodarstw mleczność krów była wyższa wśród gospodarstw badanych.

Z liczbą krów, a co za tym idzie również z wielkością obszarową gospodarstw, związana jest wielkość ekonomiczna gospodarstw mierzona w ESU. Na uwagę zasługuje fakt, że najwyższy 23% wzrost wielkości ekonomicznej osiągnęły gospodarstwa badane małe. Wśród nich 20% skorzystało ze wsparcia dla gospodarstw niskotowarowych. Można zatem sądzić, że działanie spełniło swój cel, jakim było osiągnięcie przez wspieranie żywotności ekonomicznej gospodarstwa.

Porównanie wyników produkcyjnych

Wszystkie analizowane grupy gospodarstw zwiększyły swoją wartość produkcji w badanym okresie. Największy 57% wzrost wartości produkcji odnotowały gospodarstwa badane małe. W gospodarstwach do nich podobnych nastąpił 44% wzrost produkcji. Udział mleka w wartości produkcji ogółem wahał się od 50 do 70%. Najniższy był w gospodarstwach kontrolnych małych, a najwyższy w gospodarstwach badanych średnio-dużych.

Produktywność poszczególnych czynników produkcji wzrosła w badanym okresie we wszystkich grupach badanych gospodarstw. Najwyższą produktywnością pracy, aktywów, jak i użytków rolnych charakteryzowały się gospodarstwa największe, a wśród nich gospodarstwa badane. Najwyższym wskaźnikiem ilustrującym zmianę produktywności pracy, wynoszącym 1,60 charakteryzowały się gospodarstwa badane małe. Również w przypadku zmiany produktywności aktywów, najwyższą wartość wskaźnika osiągnęły gospodarstwa małe (1,23 badane i 1,24 kontrolne). Najwyższy wskaźnik obrazujący zmianę produktywności ziemi osiągnęły gospodarstwa średnio-duże badane (1,44).

Koszty ponoszone przez analizowane gospodarstwa w latach 2004-2007 systematycznie rosły. We wszystkich gospodarstwach największy udział w kosztach ogółem stanowiły koszty bezpośrednie, czyli koszty wykazujące proporcjonalny związek ze skalą produkcji. W gospodarstwie rolnym grupę tych kosztów stanowią m.in. koszty pasz, nawozów, inseminacji zwierząt i usług weterynaryjnych, ubezpieczeń socjalnych, nasion i sadzeniaków [Goraj 2009].

Intensywność produkcji mierzona wysokością kosztów ogółem w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych, podobnie jak produktywność ziemi rośnie wraz ze skalą produkcji. Gospodarstwa o największej sile ekonomicznej nie tylko charakteryzowały się najwyższym poziomem intensywności, ale także najszybszym tempem intensyfikacji. Koszt wytworzenia 1 zł produkcji jest najwyższy w najmniejszych gospodarstwach i wynosi 0,68 zł. W gospodarstwach średnio-małych i średnio-dużych wartości wskaźnika są porównywalne, niemniej jednak nieco niższe wśród gospodarstw badanych.

Najwyższy wzrost kosztów odnotowały gospodarstwa badane małe i średnio-duże (odpowiednio 48 i 43%), przy czym najbardziej widoczny jest u nich wzrost kosztów ogólnogospodarczych (odpowiednio 68 i 62%). Koszty ogólnogospodarcze zaliczane są do kategorii kosztów pośrednich, które wynikają z istnienia gospodarstwa, a których nie można przypisać poszczególnym działom produkcyjnym. Należą do nich koszty energii elektrycznej, opału, paliw, remontów, konserwacji i przeglądów, usług produkcyjnych, ubezpieczeń majątkowych i komunikacyjnych. Można zatem sądzić, że wzrost kosztów ogólnogospodarczych związany był ze zrealizowanymi w gospodarstwach inwestycjami polegającymi na remoncie budynków i wymianie niektórych maszyn.

Wartość dodana netto oraz dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w 2007 r. były w analizowanych gospodarstwach znacznie wyższe niż w 2004 r. We wszystkich trzech grupach wyższe wartości wskaźników posiadały gospodarstwa badane. Wzrost wartości dodanej netto oznacza, że zwiększyła się wartość wytworzonych dóbr, a tym samym nastąpiło lepsze wykorzystanie czynników zaangażowanych w procesie produkcji (ziemi, pracy, kapitału). Na wzrost dochodu w gospodarstwach rolnych wpływ miały dopłaty bezpośrednie, które rolnicy otrzymali po wejściu do UE. Udział dopłat w dochodzie malał wraz ze wzrostem wielkości ekonomicznej gospodarstwa.

Tabela 3. Porównanie wyników produkcyjnych gospodarstw badanych i kontrolnych

Wyszczególnienie	Grupa gospodarstw	Małe		Średnio-małe		Średnio-duże	
		2007	2004 =100	2007	2004 =100	2007	2004 =100
Wartość produkcji ogółem [zł]	badane	73 577	157	127 524	145	265 323	149
	kontrolne	67 746	144	126 957	142	228 225	138
Produktywność ziemi	badane	4 927	135	5 515	131	6 509	141
	kontrolne	4 934	134	6 038	137	6 386	130
Ekonomiczna wydajność pracy [zł/AWU]	badane	41 620	160	62 519	144	120 411	148
	kontrolne	35 853	139	67 916	140	104 089	138
Produktywność aktywów ogółem	badane	0,25	125	0,28	108	0,32	107
	kontrolne	0,25	125	0,29	112	0,31	100
Wartość produkcji mleka [zł]	badane	48 255	160	127 524	145	177 370	151
	kontrolne	32 262	142	126 957	142	142 081	132
Koszty ogółem [zł]	badane	50 045	148	77 740	125	164 828	143
	kontrolne	45 839	126	82 559	126	146 179	135
Koszty ogółem w zł/ha	badane	3 352	128	3 362	113	4 044	136
	kontrolne	3 339	117	3 926	121	4 090	127
Koszt wytworzenia 1 zł produkcji ogółem	badane	0,68	94	0,61	86	0,62	96
	kontrolne	0,68	88	0,65	89	0,64	98
Koszty bezpośrednie [zł]	badane	23 458	153	40 150	90	89 612	139
	kontrolne	24 502	135	32 006	91	83 507	138
Wartość dodana netto [zł]	badane	35 859	155	71 694	181	140 691	155
	kontrolne	34 072	187	63 201	174	121 872	150
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego [zł]	badane	35 778	167	69 026	188	135 302	161
	kontrolne	31 651	176	58 670	170	106 062	140
Udział dopłat w dochodzie	badane	0,21		0,18		0,14	
	kontrolne	0,25		0,19		0,18	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych FADN.

W gospodarstwach małych wskaźnik wynosił 21%, średnio-małych – 18%, średnio-dużych – 14% a w gospodarstwach kontrolnych odpowiednio: 25, 19 i 18%.

Podsumowanie

Przygotowania do akcesji i akcesja naszego kraju do Unii Europejskiej wymusiła na gospodarstwach mlecznych liczne procesy restrukturyzacyjne, mające m.in. na celu dostosowanie produkcji do standardów UE. Działania inwestycyjne w gospodarstwach rolnych były wspierane środkami UE. Część gospodarstw z tej pomocy skorzystała. Rolnicy, którzy zrealizowali inwestycje z udziałem środków UE wyróżniali się lepszym wykształceniem, głównie średnim rolniczym, co szczególnie jest widoczne w gospodarstwach o większej sile ekonomicznej. Najbardziej aktywni pod względem inwestycyjnym są rolnicy pomiędzy 40 a 50 rokiem życia, niemniej jednak w gospodarstwach większych ekonomicznie, rośnie udział inwestujących rolników mających mniej niż 30 lat, co może świadczyć o tym, że młodzi właściciele gospodarstw o stosunkowo dużym potencjale ekonomicznym, widzą w nim potencjał rozwoju i chcą w nie inwestować. W ciągu czterech badanych lat wyniki produkcyjne badanych gospodarstw polepszyły się, co odpowiada ogólnej tendencji występującej w danym okresie w Polsce, niemniej jednak lepsze wyniki osiągnęły gospodarstwa badane. Z przeprowadzonej analizy wynika, iż największe znaczenie uzyskana pomoc miała dla gospodarstw najmniejszych, dla których była niejako motorem rozwoju. Gospodarstwa te rozwijały się bowiem w badanym okresie najszybciej. Gospodarstwa średnio-duże, ze względu na znacznie wyższe osiągnięte wyniki produkcyjne i finansowe były w stanie przeprowadzić inwestycje na własny koszt.

Literatura

- Bulkowska M., Chmurzyńska K.** 2007: Wyniki realizacji PROW i SPO „Rolnictwo” w latach 2004-2006. IERiGŻ, Warszawa.
- Goraj L.** 2007: Wyniki ekonomiczne specjalistycznych gospodarstw rolnych w 2006 r. według danych polskiego FADN. [W:] Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2006 r. IERiGŻ, Warszawa.
- Goraj L., Stańko M.** 2009: Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym. Warszawa.
- Józwiak W.** 2007: Sytuacja ekonomiczna i aktywność inwestycyjna różnych grup gospodarstw rolnych w Polsce i innych krajach unijnych w latach 2004-2005. IERiGŻ, Warszawa.
- Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006. 2004: MRiRW, Warszawa.
- Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. 2007: MRiRW, Warszawa.
[www.minrol.gov.pl].
[www.arimr.gov.pl].

Summary

The aim of the article is to made the impact assessment of the most important investment measures under EU co-financed programmes on the development of dairy farms in Poland in the years 2004-2007. The article deals with the production and economic results of individual dairy farms leading agricultural accountancy for Polish FADN in the years 2004-2007. The analysis shown that dairy farms which received the investment aid, achieved better economic and financial results in the analysed period than farms which didn't receive such a support.

Adres do korespondencji:

mgr Małgorzata Bulkowska
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB
ul. Świętokrzyska 20
00-002 Warszawa
tel. (0 22) 505 44 03
e-mail: bulkowska@ierigz.waw.pl